

ПРОБЛЕМИ ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ

УДК 811.111'25

МЕТАФОРА В НАУКОВО-ТЕХНІЧНОМУ ТЕКСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ПЕРЕКЛАДУ

Л.В. Бердник¹, О.М. Романовський², К.І. Бондаренко¹

¹ Україна, м. Дніпро, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

² Україна, м. Дніпро, Фаховий коледж ракетно-космічного машинобудування
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

METAPHOR IN SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXT AND ITS TRANSLATION PECULIARITIES

L.V. Berdnyk¹, O.M. Romanovskyi², K.I. Bondarenko¹

¹ Ukraine, Dnipro, Dnipro University of Technology

² Ukraine, Dnipro, Rocket-and-Space Engineering College of Oles Honchar Dnipro National University

Мета. Опис основних типів метафор у науково-технічних текстах та визначення специфіки їх перекладу.

Методика дослідження визначається відповідно до кількісної та якісної парадигми та включає описовий та зіставний методи.

Результати дослідження. Схарактеризовано структурні та семантичні типи метафор у науково-технічних текстах та описано специфіку вибору перекладацьких рішень.

Наукова новизна. При аналізі мовного матеріалу було зроблено акцент на причинах виникнення труднощів при передаванні англійських метафор засобами української мови.

Практичне значення. Сформульовано поради для перекладачів-практиків, спрямовані на зменшення рівня спотворення науково-технічного тексту при перекладі, зумовленого використанням метафор.

Ключові слова: метафора, наукова та технічна термінологія, переклад, науково-технічний переклад.

Вступ

Одним із найпродуктивніших засобів збагачення будь-якої мови є метафора. „Метафора – фундаментальна властивість мови. Через метафору мовець послідовно вичленовує зі світу, із тісного кола... інші світи” [1,7]. Разом з тим метафора як у свідомості, так і мові тяжіє до діалектично протилежної функції – об’єднання якісно різних світів в один цілісний образ реальності: антропоморфність „олюднює” тварин, предмети, природу. Процес появи в мові метафори, зокрема науково-технічної, практично завжди супроводжується спробою людства порівняти і зблизити дві речі або два поняття на основі їх схожості, подібності або безпосередньо, або через відповідний ланцюг асоціацій, щоб пояснити створену в мові аналогію [1,29].

Тому **мета** нашої роботи - описати основні типи метафор у науково-технічних текстах та визначити специфіку їх перекладу українською мовою.

В межах підмов різних галузей науки і техніки порівнюваних мов (української та англійської) спостерігаємо різні семантичні групи метафоричних термінів, найголовнішими з яких є:

1) антропоморфні метафори: вічко (для спостереження) – eyehole; листоноша (програма роботи з електронною поштою) – mailer; лицьовий бік ковадла – anvil face; трубний палець – pipe finger; щелепа (трубного ключа) – jaw;

2) зооморфні: затискач типу „крокодил” – alligator clip (електротехнічний термін); метеликоподібна діаграма – butterfly diagram; рукав „крило кажана” – batwing sleeve; черв’як, шнек, черв’ячний гвинт – worm;

3) побутові метафори, основою для виникнення яких є назви предметів, що оточують людину у повсякденному житті: вікно – window (комп’ютерний термін); вузол (медичний термін) – knot; пляшкове

горлечко – bottleneck (пристрій, програма або інший ресурс, які обмежують підвищення продуктивність системи); річні кільця – annual rings (ботанічний термін) [3, 194].

Актуальним, постає питання адекватного перекладу великого обсягу метафоричних найменувань, які зустрічаються в науково-технічних текстах. Метафора – це ключ до розуміння національно-мовного світобачення, яке, зрозуміло, не є спільним для різних, особливо неспоріднених мов. Цілком природно, що чим далі перебувають один від одного культурні ареали, тим більша кількість „культурних” образів не збігається [1,14]. Метафори є джерелом створення термінів неологізмів. У цьому і полягає складність перекладу, оскільки він потребує глибокого знання реалій певної країни, із мови якої робиться переклад. Усі терміни, утворені способом метафоричного переносу, умотивовані. Внутрішньою формою метафоричного терміна є значення лексичної одиниці, використаної як матеріал вторинної номінації. Головна функція термінологічної метафори – номінативна. Адже метафора в термінології використовується насамперед для того, щоб дати назву поняттю, яке до цього не мало вербального позначення. Цим способом утворені, наприклад, такі англійські неологізми: rocket communicator – прилад, який становить сполучення рис “телекомунікатора” з мініатюрним комп’ютером; honeynet – мережане налаштування, яке приваблює комп’ютерних злощиків; acoustic snooping – викрадення даних із комп’ютера шляхом декодування звуків, які лунають під час друкування на клавіатурі, а потім реєструються.

Метафоричні терміни та їх класифікація.

Класифікуючи метафоричні терміни дослідниця Г. М. Дядюра виокремлює:

- 1) номінативні – терміни, утворені шляхом образного переосмислення загальноживаних слів (skin – окалина, bubble sort – бульбашкове сортування);
- 2) когнітивні – метафори, які характеризують явище не за зовнішніми ознаками, а за внутрішньою сутністю, за подібністю процесів (planetary model of atom – планетарна модель атома);
- 3) образні – метафори, які ґрунтуються на простих аналогіях, в основі яких лежить зіставлення наукових понять зі звичайними речами (daisy wheel – “ромашка” (принтера), filter candle – “свічка” (фільтр у формі свічки з пористого скла для стерилізації розчинів ультрафільтрацією);
- 4) концептуальні – різновид номінативних метафор, які охоплюють терміни, утворені шляхом переосмислення термінів інших галузей знання; явище, яке формується не в мові, а в мисленні (virtual memory – віртуальна пам’ять, digital dividends – блага і вигоди від комп’ютеризації);
- 5) безаналогійні – образні одиниці [2,11].

Не можна стверджувати, що існує універсальний підхід для передачі української та англійської метафори. Це буде справедливим і для науково-технічної метафори. Труднощі пов’язані з тим, що метафоричний образ в мові оригіналу та в мові перекладу може збігатися повністю, збігатися частково і не збігатися взагалі. Існує кілька способів відтворення української науково-технічної метафори англійською мовою:

1) в мові перекладу існує словниковий відповідник з тим же образом: барабанне гальмо – drum brake; вушко для кріплення труби до стіни – faucet ear; зуб ковша – bucket tooth; зуби пили – saw teeth; ковпачкова гайка – cap nut; крильчаста гайка – wing(ed) nut; свердильна головка – drilling head; сліпа пляма (медичний термін) – blind spot; стрілка, знак у вигляді стрілки, покажчик – arrow; ударна хвиля – knock wave; фартух – arpon; хвостова антена – tail antenna; хвостова гайка – tail nut; черв’ячна передача – worm gear; черв’ячне колесо – worm wheel;

2) в мові перекладу існує метафоричне слово з іншим образом: аварійна подушка – air bag; водяна сорочка – water jacket; голка з вушком – guide needle; заводна головка (годинника) – winding button; китовий вус – whalebone; корончаста гайка – castle nut; крильчаста гайка – butterfly nut; „ластівчин хвіст” (тип з’єднання) – dovetail; мертва зона (невидима або недосяжна для автомобільних дзеркал заднього виду), зона мовчання (простір, в якому неможливе приймання радіо- та реєстрація звукових хвиль) – blind spot; ніжка зуба (термін галузі машинобудування) – root of a tooth; обгортка (кукурудзяного початка) – boot; підвалини, подушка (термін з галузі будівництва) – bed; прогонич з кільцем / каблучкою – eyebolt; серга ресори – spring buckle;

3) при перекладі відбувається втрата образності, таким чином, українська метафора передається англійським неметафоричним словом: залізничний вузол – rail junction; чорна гайка – rough nut (в цьому прикладі перший компонент метафоричного терміна при перекладі втратив образність, а другий, навпаки, набув її); чорний гвинт – unfinished screw [1, 54-58].

Стрілка годинника англійською називається hand. На позначення гвинта з буртиком (буртик – невелике кільцеве стовщення вала) у цільовій мові існує термін collar-head screw. Термін хрестовина перекладається як crosshead, поворотна хрестовина у залізничній термінології – reversible frog, хрестовина якоря – armature spider. Останній приклад наочно демонструє той факт, що у носіїв різних мов і, відповідно, представників різних культур виникнення асоціації відбувається принципово різними, несхожими шляхами. Саме тому виникають ситуації, коли в мові оригіналу існує термін з ідентичним фонетичним комплексом, який обслуговує підмови різних сфер людської діяльності, а в цільовій мові у носіїв, в залежності від галузі функціонування метафоричного терміна, виникають асоціації з абсолютно

різними предметами. В англійській термінології авіабудування крило (літака) називається wing; крило як частина кістки в анатомії англійською також називається wing; у геології крило перекладається як limb; крило вітряка англійською передається як fan, крило будинку, флігель – aisle, flank, wing, крило розвідного мосту – leaf; семафора – arm, вентилятора – vane, blade; на позначення крила автомобіля в англійській мові існують терміни fender, mudguard, splasher. Український термін головка в різних сполученнях для називання різноманітних інструментів в англійській мові може передаватися наступним чином: болторіз(аль)на головка – threading die; гвинт з циліндричною головкою – flat-dog point screw (у цьому прикладі спостерігаємо також набуття образності англійським метафоричним терміном flat-dog при перекладі українського неметафоричного терміна циліндричний); plug tip – головка штепселя [1,77-81]. Метафора жила у геології, мінералогії, гірничій справі перекладається як vein, ledge, lode, металоносна жила – lode, рудна жила – ore vein; в електротехніці (стосовно кабелю) для цього ж метафоричного терміна існують наступні англійські відповідники – core, cable conductor; ізольована жила – insulated conductor, світлопровідна жила – fibre core, жила багатожильного проводу – wire strand. Термін мови оригіналу зуб англійською найчастіше передається як tooth, проте зуб свердла перекладається cutting edge; зуб борони, грабель – tooth, finder; зубець зубчастого колеса – dent; зуб, замок греблі, флютбету (конструктивний елемент греблі) – cutoff. Український метафоричний термін крок мовою перекладу відтворюються наступним чином: крок гвинта – lead of a screw; крок зубів – tooth pitch; крок зубців (пилки) – tooth spacing; крок різьби – tread pitch.

Основною проблемою, що виникає при передачі науково-технічної метафори іншою мовою, є різний ступінь образності терміна в мові оригіналу й у цільовій мові. При перекладі проаналізованих українських науково-технічних метафор англійською мовою спостерігаємо різний ступінь збереження образності:

- 1) у мові перекладу може існувати словниковий відповідник з тим же образом;
- 2) у цільовій мові може функціонувати метафоричне слово з іншим образом;
- 3) при перекладі відбувається втрата образності, в результаті чого українська метафора передається англійським неметафоричним словом.

Також численними є зворотні приклади незбігу образності, коли українська неметафорична термінологічна одиниця передається образним англійським відповідником. Крім того, обов'язково необхідно враховувати галузь людської діяльності, в якій вживається та чи інша метафорична термінологічна лексема, оскільки це може впливати на вибір відповідника у цільовій мові [1, 13-16].

Висновки. Основною задачею перекладача при перекладі є збереження образності метафоричного терміна, однак це слід робити професійно, не зловживаючи цим способом. Золотим правилом для будь-якого перекладача є забезпечення адекватності перекладу та досягнення прагматичних цілей автора. Велика кількість в науково-технічних текстах чужих і незрозумілих читачеві понять не матиме бажаного ефекту, а навпаки, спричинить труднощі під час читання та розуміння метафоричних термінів. У випадках, коли образ неможливо зберегти, варто спробувати підібрати метафоричний термін з іншим характером образності. Якщо перекладач нехтує цими умовами, це означає, що він віддає перевагу передачі головного семантичного навантаження метафоричного терміна, а не передачі його образності. Перекладач, беручи на себе відповідальність у формуванні української терміносистеми, повинен розуміти суть метафоричного творення нових термінів, адже вони є мотивованими й, основна задача яких, викликати у читачів певні асоціації, стимулюючи пізнавальні процеси, що в свою чергу вбереже українську мову від надмірного засмічення немотивованими запозиченнями.

Перелік посилань

1. Гончарова Т.І. Науково-технічні метафори англійською мовою /Т. І. Гончарова. — Харків, 1996. - 122 с.
2. Дядюра Г. М. Функціональні параметри образності в науковому стилі (на матеріалі текстів природничих та технічних наук): автореф. дис... канд. філол. наук / Г. М. Дядюра. – К., 2001. – 27 с.
3. Хавкіна О. М. Специфіка перекладу української науково-технічної метафори англійською мовою / О. М. Хавкіна // Нова філологія. – 2013. - № 57. – С. 193-196.

Рекомендовано до друку: д-ром філол. наук, проф. Алексєєвим А.Я.

АННОТАЦІЯ

Цель. Описание основных типов метафор в научно-технических текстах и определение специфики их перевода.

Методика исследования определяется в соответствии с количественной и качественной парадигмой и включает описательный и сопоставительный методы.

Результаты исследования. Охарактеризованы структурные и семантические типы метафор в научно-технических текстах и описана специфика выбора переводческих решений.

Научная новизна. При анализе языкового материала был сделан акцент на причинах возникновения трудностей при передаче англоязычных метафор средствами украинского языка.

Практическое значение. Сформулированы советы для переводчиков-практиков, направленные на уменьшение уровня искажения научно-технического текста при переводе, обусловленного использованием метафор.

Ключевые слова: *метафора, научная и техническая терминология, перевод, научно-технический перевод.*

ABSTRACT

The purpose. Description of the main types of metaphors in scientific and technical texts and determination of the specifics of their translation.

The research methodology is determined in accordance with the quantitative and qualitative paradigm and includes descriptive and comparative methods.

Research results. The structural and semantic types of metaphors in scientific and technical texts are characterized and the specifics of the choice of translation solutions are described.

Scientific novelty. In the analysis of language material, emphasis was placed on the causes of difficulties in the transmission of English metaphors by means of the Ukrainian language.

Practical value. Tips for translators-practitioners are formulated, aimed at reducing the level of distortion of scientific and technical text in translation, due to the use of metaphors.

Key words: *metaphor, scientific and technical terminology, translation, scientific and technical translation.*